

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет гуманітарно-педагогічний**

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

Сопівник І. В.
(підпис) (ПІБ)

« _____ » _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед
підлітків»

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Осадченко І. І.
(ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

кандидат педагогічних наук
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Власенко К.О.
(ПІБ)

Виконала

(підпис)

Черновал В.О.
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
соціальної роботи та реабілітації
доктор педагогічних наук, професор
_____Ірина СОПІВНИК
— ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студентки

Черновал Валерії Олександрівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність _____ 231 «Соціальна робота»

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **«Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків»**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від «22» квітня 2025 р.
№ 665 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «20» травня 2025 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: державні документи, посібники, словники, довідники, методична, наукова література, публікації щодо теми дослідження.

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Розглянути теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків;
2. Охарактеризувати форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків;
3. Здійснити емпіричне дослідження рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків;
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити програму соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків.

Дата видачі завдання «13» вересня 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Власенко К.О.
(підпис)

Завдання прийняла до виконання _____ Черновал В. О.
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	8
1.1. Сутність поняття конфліктів у підлітковому віці.....	8
1.2. Особливості підліткового віку та причини їхньої конфліктності	14
<i>Висновки до 1 розділу</i>	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	21
2.1. Форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків.....	21
2.2. Діагностика рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків	
<i>Висновки до 2 розділу</i>	31
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	41
3.1. Обґрунтування та впровадження програми соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків.....	41
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів.....	47
<i>Висновки до 3 розділу</i>	49
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота на тему «Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків» має таку структуру: 1) картку кваліфікаційної бакалаврської роботи; 2) титульний аркуш; 3) завдання до виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи; 4) реферат; 5) зміст; 6) вступ; 7) основну частину (III розділи); 8) загальні висновки; 9) список використаних джерел; 10) додатки. У роботі подано 1 додаток, 2 рисунки та 6 таблиць. Список використаних джерел складає 42 позиції. Обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи 50 сторінок.

У першому розділі «Теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків» розглянуто сутність поняття конфліктів у підлітковому віці, а також проаналізовано особливості підліткового віку та основні причини їхньої конфліктності.

У другому розділі «Методологічні аспекти соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків» розглянуто форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів, а також проведено діагностику рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків.

У третьому розділі «Експериментальна робота з перевірки ефективності програми соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків» описано розробку та впровадження програми профілактики конфліктної поведінки серед підлітків, а також проведено аналіз і інтерпретацію отриманих результатів.

Ключові слова: підлітковий вік, підлітки, соціально-педагогічна профілактика, конфліктна поведінка, соціальна адаптація підлітків, соціальна робота, соціальний працівник.

ВСТУП

Підлітковий вік є надзвичайно важливим етапом соціалізації особистості, що супроводжується глибокими фізіологічними, психологічними та емоційними змінами. У цей період відбувається формування системи цінностей, уявлень про себе та інших, розвиток самопізнання, побудова міжособистісних стосунків. Водночас підвищується ймовірність конфліктів у спілкуванні з ровесниками, вчителями, батьками та іншими учасниками соціальної взаємодії. Тому профілактика конфліктної поведінки серед підлітків постає одним із пріоритетних завдань сучасної соціальної роботи.

На перший погляд, підліткові конфлікти можуть сприйматися як поверхневі або випадкові, однак у більшості випадків вони є відображенням глибинних внутрішніх суперечностей, пов'язаних із становленням особистості в період інтенсивного психоемоційного розвитку. До них належать проблеми із самооцінкою, прагненням до незалежності, бажанням прийняття серед однолітків, а також потреба у визнанні та самореалізації. Все це може призвести до деструктивної поведінки, соціальної напруженості та труднощів з адаптацією.

Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків зосереджена на розвитку навичок конструктивного спілкування, емоційної саморегуляції, критичного мислення та ефективного вирішення конфліктних ситуацій. Соціальні працівники, які виступають посередниками між підлітками, сім'єю та соціальним середовищем, відіграють ключову роль у створенні умов для позитивного розвитку та безпечної соціалізації молоді.

Проблема соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків є предметом активного обговорення у сучасній науковій і професійній літературі. Методологічні засади, теоретичні підходи та практичні аспекти профілактики конфліктної поведінки в підлітковому середовищі розглядалися у працях як українських, так і зарубіжних дослідників. Увага науковців зосереджується на розробці ефективних форм і методів соціально-педагогічної

роботи з підлітками, спрямованих на зниження рівня конфліктності та підвищення соціальної адаптованості молоді.

Мета дослідження: обґрунтувати та експериментально перевірити програму соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Розглянути теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків;
2. Охарактеризувати форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків;
3. Здійснити емпіричне дослідження рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків;
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити програму соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків.

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна профілактика конфліктної поведінки серед підлітків.

Предмет дослідження – програма соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків.

Методи дослідження: теоретичні: *аналіз наукової літератури*, з метою розкриття вивчення та аналіз психологічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; *узагальнення*, з метою вивчення форм та методів соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків; *емпіричні методи:* діагностичний комплекс та експерименти для визначення рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків; *математико-статистичні методи:* описова статистика, обробка даних для підтвердження результатів педагогічного експерименту.

Теоретична значущість кваліфікаційної бакалаврської роботи полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до вивчення проблеми конфліктів у підлітковому середовищі, аналізі соціально-педагогічних чинників, що зумовлюють виникнення конфліктних ситуацій

серед підлітків. Результати дослідження поглиблюють теоретичні уявлення про соціальну роботу з профілактики конфліктів серед підлітків та можуть бути використані для подальших наукових розвідок у галузі соціальної роботи.

Практична значущість дослідження полягає в розробці та апробації програми соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків, яка спрямована на формування навичок конструктивної взаємодії, толерантного спілкування, попередження агресивної поведінки та вирішення конфліктних ситуацій ненасильницьким шляхом. Практичні рекомендації, розроблені в межах роботи, можуть бути використані соціальними педагогами, працівниками освітніх та соціальних закладів, класними керівниками, кураторами груп і фахівцями центрів соціальних служб для проведення профілактичних заходів у навчальних закладах і молодіжних спільнотах.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (42 найменування) та 1 додатку. Робота містить 2 рисунки та 6 таблиць. Обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність поняття конфліктів у підлітковому віці

У сучасних умовах, особливо в період війни в Україні, спостерігається зростання соціально-психологічної напруженості серед молоді, що створює нові виклики для сфери соціальної роботи. Соціальні працівники, які працюють з підлітками та молоддю, все частіше стикаються з проблемами емоційного виснаження, дезадаптації, порушення міжособистісної взаємодії, посилення конфліктності та проявів девіантної поведінки.

Згідно з дослідженням громадської організації «Поруч» (2021), понад 73% підлітків у шкільному середовищі відчують постійну або часту втому, що значно ускладнює їхнє спілкування з однолітками та дорослими. Цей показник ще вищий для дівчат (майже 79%), що свідчить про необхідність гендерно-чутливого підходу в роботі з молоддю. Крім того, приблизно 24% респондентів стикаються з проблемами неповних сімей, а 16,4% незадоволені умовами життя, що створює ризик соціальної ізоляції.

Особливу стурбованість викликає поширення агресивної та девіантної поведінки. За даними ЮНІСЕФ, майже третина українських підлітків брали участь у бійках, а 40% - зазнавали вербального насильства, принижень, булінгу або кібербулінгу, що створює умови для вторинної віктимізації.

Міжнародні дослідження підтверджують що повномасштабне вторгнення РФ негативно вплинуло на психічне здоров'я українських підлітків. Частка молодих людей, які почуваються хоча б трохи щасливими, знизилася з 83% у 2018 році до 47% у 2023 році. Натомість суттєво зросла кількість підлітків, які водночас вважають себе щасливими й нещасними: з 7% у 2018 році до 43% у 2023 році. Частка тих, хто ідентифікує себе як нещасний, залишилася незмінною – 10%. Дослідники при цьому відзначають, що більшість підлітків все ж змогли частково адаптуватися до змін у своєму соціальному середовищі, спричинених війною [34].

Погіршення емоційного стану, внутрішня нестабільність та відчуття невизначеності, посилені війною, посилюють прояви конфліктності у підлітковому середовищі. Підлітковий вік сам по собі є чутливим періодом розвитку особистості, який супроводжується глибокими соціальними, психологічними та емоційними змінами. У цей час формуються нові потреби, самоусвідомлення, уявлення про своє місце в суспільстві. Проте внутрішні суперечності, властиві цьому віковому періоду, у поєднанні з зовнішніми стресорами, такими як війна, часто ускладнюють взаємодію з однолітками, дорослими та батьками – що й стає джерелом міжособистісних конфліктів.

З огляду на це, виникає потреба не лише в соціальній підтримці підлітків, а й у глибокому розумінні природи конфліктів, які виникають у цьому віці. У цьому контексті постає необхідність чіткого розуміння самого поняття «конфлікт», яке є ключовим для аналізу міжособистісної взаємодії в підлітковому віці та широко розглядається у наукових дослідженнях.

У більшості наукових праць підкреслюється, що конфлікт – це особливий тип взаємодії, який часто має прихований характер і не завжди виявляється за допомогою об'єктивних методів. Водночас він має значний суб'єктивний вплив і нерідко проявляється у гострих формах, що помітно впливають на багатьох учасників. Особи, які залучені в конфлікт у тій чи іншій формі, в тій чи іншій мірі зазнають негативних наслідків його існування. Особливості самоідентичності – тобто відчуття приналежності до певної соціальної групи чи категорії, а також сприйняття опонента як члена конкретної соціальної групи (наприклад, студент, викладач, дівчина, чоловік тощо) – формують у людини певні стратегії поведінки: вона може бути поступливою або принциповою, великодушною чи суворою, схильною дослухатися до інших або діяти самостійно.

Енциклопедія сучасної України визначає конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) як протистояння протилежних інтересів, поглядів, оцінок чи цінностей. Це суперечність, яка виникає між людьми або колективами в процесі спілкування чи спільної діяльності через непорозуміння, різницю інтересів або відсутність згоди між двома чи більше сторонами [15].

Науковці О. Друзь, Л. Родченко, І. Черненко поняття конфлікту розкривають як складне соціально-психологічне явище, яке є природним і неминучим у будь-якому суспільстві. Автори зазначають, що конфлікт виникає як реакція на реальну або уявну проблему, що пов'язана з протиставленням інтересів, цінностей, поглядів чи цілей учасників взаємодії. У конфлікті можуть брати участь як окремі особи, так і соціальні групи, незалежно від того, чи усвідомлюють вони мету конфліктного протистояння, чи випадково опинилися в його полі. Вони зазначають що розвиток конфлікту проходить кілька послідовних етапів:

- виникнення об'єктивної конфліктної ситуації;
- усвідомлення її як конфлікту;
- конфліктна взаємодія;
- вирішення конфлікту.

Автори підкреслюють, що суб'єктивне сприйняття конфліктної ситуації не завжди відповідає реальності, а поведінка учасників конфлікту багато в чому визначається їхніми особистісними рисами [7, с. 51-60].

Так, Дужій К. визначає конфлікт як зіткнення протилежних інтересів, цінностей, мотивів та потреб суб'єктів взаємодії, що супроводжується негативними емоціями та ворожими діями. Центральним елементом конфлікту вона вважає конфліктну поведінку, яка відображає дії учасників, спрямовані на задоволення власних інтересів за рахунок інтересів опонента. Авторка також виокремлює основні стратегії конфліктної поведінки: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення та пристосування [7].

У сучасному науковому дискурсі конфлікт розглядається як багаторівневе явище, що проявляється на різних рівнях особистості та соціальної взаємодії. Внутрішньоособистісний конфлікт, що виникає внаслідок протиріч між різними мотивами, цінностями чи потребами індивіда, часто знаходить своє зовнішнє вираження у міжособистісних відносинах. Міжособистісні конфлікти супроводжуються інтенсивними емоційними переживаннями та впливають на якість соціальної взаємодії. Водночас внутрішні конфлікти особистості

визначають специфіку її поведінки у соціальному середовищі, формуючи характер реакцій у міжособистісних стосунках.

Різні рівні конфліктних процесів тісно взаємопов'язані та можуть трансформуватися один в одного. Так, міжособистісний конфлікт, що виникає внаслідок суперечностей у взаємодії, може еволюціонувати у внутрішньоособистісний конфлікт, проявлений як конфлікт мотивів чи вибору. Аналогічно, конфлікти між учасниками окремих соціальних груп можуть стати підґрунтям для виникнення міжгрупових конфліктів із значно більшою соціальною напругою [30, с. 2].

Таким чином, сучасні науковці розглядають конфлікт як складне багатоаспектне явище, що виникає на ґрунті протиріч у системі міжособистісної або групової взаємодії. Його природа охоплює як об'єктивні умови, так і суб'єктивне сприйняття ситуації, а перебіг і наслідки конфлікту значною мірою залежать від індивідуальних особливостей учасників, обраних стратегій поведінки та контексту соціального середовища. У підлітковому віці, що характеризується підвищеною емоційністю, пошуком самоствердження й нестабільністю ціннісних орієнтирів, конфлікти набувають особливого значення як фактори, що впливають на розвиток особистості та соціальну адаптацію.

Особливої уваги конфлікти набувають у підлітковому віці, коли зростає чутливість до соціальних оцінок, розвивається потреба у самоствердженні, з'являється прагнення до незалежності. У цей період відбувається інтенсивний пошук власної ідентичності та формування системи цінностей, що нерідко супроводжується емоційною нестабільністю й підвищеною вразливістю. Підлітки часто ще не мають достатнього досвіду конструктивної взаємодії, що зумовлює високу ймовірність виникнення суперечностей у спілкуванні як з однолітками, так і з дорослими.

Конфлікти в підлітковому середовищі можуть мати різну динаміку: виникати раптово – ситуативно або ж бути наслідком цілеспрямованої поведінки внаслідок психологічного тиску, булінгу, авторитарного виховання чи емоційного виснаження. Часто також трапляється поступове накопичення дрібних

непорозумінь, які з часом переростають у затяжне протистояння, що ускладнює навчальне й соціальне функціонування підлітків.

Одним із характерних проявів підліткового розвитку є прагнення до автономії, незалежності та розширення особистих прав, що часту вступає в суперечність із збереженим у дорослих уявленням про підлітка як про дитину. Таке розходження у сприйнятті ролей і відповідальності уповільнює формування соціальної зрілості, створює бар'єри у спілкуванні, знижує рівень довіри й підсилює емоційне напруження – що, у свою чергу, виступає додатковим конфліктогенним фактором у системі «підліток – дорослий».

Підвищена схильність до конфліктної поведінки в підлітковому віці нерозривно пов'язана з особливостями вікового розвитку. Одним із ключових феноменів цього періоду є так звана підліткова криза – етап глибокої внутрішньої перебудови особистості, що супроводжується суперечностями у сприйнятті себе та світу, емоційною нестабільністю й пошуком нової соціальної ідентичності. Саме в цей період зростає потреба підлітка в самостійності, незалежності та самореалізації, водночас дорослі нерідко зберігають опікунську модель взаємодії, що ґрунтується на контролі та обмеженнях. У результаті ситуативні непорозуміння переростають у хронічні конфлікти, які спершу проявляються як конфлікти дій (опір, протест, ігнорування), а згодом – як конфлікти стосунків, що характеризуються стійкою емоційною напругою, відчуженням і взаємною недовірою [2, с. 66–75].

У таких умовах поведінка підлітка поступово набуває конфліктного характеру не лише в межах родинних взаємин, а й у ширшому соціальному контексті. Характерною рисою поведінки підлітків є тривалі конфліктні стосунки з оточенням. Їхня поведінка часто викликає негативну реакцію з боку дорослих та однолітків, яка проявляється у вигляді критичних зауважень, санкцій та неприйняття. Підлітки, у свою чергу, сприймають подібні дії як загрозу своїй незалежності, прагненню до самостійності та особистої гідності.

На основі вищезазначеного виокремимо основні ознаки конфлікту серед підлітків:

- наявність протиріччя (реального чи уявного), яке підліток сприймає як непереборне, часто реагуючи імпульсивно або емоційно;
- зміна характеру спілкування – поява ворожості, конфронтації, звинувачень;
- активність сторін – бажання довести свою правоту за будь-яку ціну, що супроводжується використанням все агресивніших засобів: від ігнорування до словесної або фізичної агресії;
- підвищений емоційний фон, що може призводити до афективних вибухів, імпульсивних дій, втрати контролю над власними емоціями.

У роботі з підлітками соціальні працівники мають враховувати, що конфлікт, як правило, викликаний комплексом причин: одна може бути основною, а інші – неусвідомленими або замаскованими. У процесі розвитку конфлікту ці чинники можуть змінюватися, доповнюватися або заміщуватися новими.

Кожен конфлікт проходить певну динаміку розвитку, яка включає послідовні стадії: виникнення, ескалація, пік напруження, розв'язання або ускладнення. Знання цієї динаміки дозволяє соціальному працівникові вчасно втручатися, пропонуючи профілактичні заходи або здійснюючи посередництво між сторонами з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей підлітків [4, с. 461].

У зв'язку з цим, соціальна робота з підлітками має включати не лише реактивне втручання у конфлікти, а й системне навчання школярів навичкам емпатії, саморегуляції, мирного врегулювання суперечностей, що значно знижує ризики ескалації конфліктів та їх негативних наслідків.

Отже, конфлікт можна розглядати як складне соціально-психологічне явище, що виникає внаслідок зіткнення протилежних інтересів, потреб, цінностей або цілей, і проявляється у формі внутрішньої напруги чи міжособистісного протистояння. Його виникнення зумовлене несумісністю бажань і можливостей особистості, що суттєво впливає на її емоційний стан, поведінкові реакції та соціальні взаємодії. Усвідомлення природи конфлікту як невід'ємного елементу людського розвитку відкриває можливості для цілеспрямованого впливу на його

перебіг, сприяючи особистісному зростанню, адаптації до соціального середовища та збереженню психоемоційної рівноваги.

1.2. Особливості підліткового віку та причини їхньої конфліктності

Підлітковий вік є складним і водночас ключовим етапом формування особистості, який супроводжується суттєвими змінами у фізіологічній, емоційній та соціальній сферах. У цей період формується самосвідомість, розвиваються ціннісні орієнтації, зростає прагнення до незалежності, що часто супроводжується емоційною нестабільністю, підвищеною вразливістю, схильністю до суперечностей у взаємодії з навколишнім середовищем. Саме ці процеси спричиняють зростання конфліктів у підлітковому середовищі – як у формі внутрішніх суперечностей, так і зовнішніх конфліктів з батьками, вчителями, однолітками. Розуміння особливостей цього віку є необхідною умовою ефективної підтримки підлітків та запобігання деструктивним поведінковим проявам. Проаналізуємо ключові характеристики підліткового віку та основні фактори, що викликають конфлікти в їхньому житті.

Зазначимо, що підлітковий вік охоплює тривалий етап розвитку, який зазвичай починається у віці 11–12 років і триває індивідуально до 15–18 років. Відсутність чітких вікових меж пов'язана з особливостями фізіологічного і психологічного розвитку кожної дитини. Основною характеристикою цього періоду є інтенсивне статеве дозрівання, що супроводжується значними змінами у центральній нервовій та ендокринній системах. В організмі активізується гормональна активність, що призводить до формування виразних статевих ознак і зміни поведінкових патернів у дівчат і хлопців.

Тихонькова І. С. зазначає, що наявний педагогічний досвід свідчить: ефективне виховання самоствердження у старших підлітків неможливе без урахування їхніх вікових особливостей. Навіть за умов високого професіоналізму вчителів фізичної культури та тренерів, які добре володіють методами навчально-виховної діяльності, ігнорування вікових закономірностей знижує результативність роботи. Тому в організації занять зі спортивно-ігрової діяльності

доцільно використовувати комплекс взаємопов'язаних форм і методів, що відповідають психологічним та фізіологічним особливостям учнів 7–9 класів [37, с. 290].

Період підліткового розвитку є непростим як для самих підлітків, так і для їхніх батьків та оточуючих, адже підлітки перебувають у стані підвищеної нервової збудливості, що спричиняє часті емоційні спалахи, імпульсивність і гострі реакції на зовнішні подразники. Настрій може змінюватися від емоційного підйому до пригніченості протягом короткого проміжку часу. Підвищена фізична активність у поєднанні з дефіцитом поживних речовин часто викликає втому, а також негативно впливає на стан опорно-рухового апарату, що проявляється сутулістю чи викривленням хребта.

Підлітковий вік є складним і критичним етапом у формуванні особистості, оскільки в цей період відбувається перехід від дитинства до дорослого життя. Підлітки втрачають звичний статус дитини й водночас стикаються з потребою самоствердитися в соціальному середовищі — у спілкуванні з однолітками, батьками, педагогами. Це може спричиняти почуття невпевненості у власних силах та у здатності справлятися з важливими життєвими викликами. У зв'язку з цим під час організації спортивно-ігрової діяльності вчителям фізичної культури та тренерам важливо створювати такі умови, за яких підлітки відчували б власну успішність, сприймаючи допомогу дорослих як власне досягнення, а не зовнішнє втручання [36, с. 313-321].

У цей період посилюється інтерес до протилежної статі, формується статевий потяг, зростає увага до власної зовнішності та соціального статусу. Підлітки активно засвоюють поведінкові моделі дорослих і старших ровесників, що може включати як позитивні, так і небажані соціальні зразки.

Характеризуючи особливості підліткового віку відзначити певні суперечності. З одного боку, підліток гостро реагує на будь-яку критику, але з іншого боку, він хоче, щоб з ним спілкувалися як з дорослим. Через імпульсивність підлітки іноді не можуть впоратись з повсякденними обов'язками, але водночас вони стають більш відповідальними та здатними виконувати складні

завдання. Їхня увага до деталей поєднується з душевною черствістю, а іноді навіть жорстокістю. Бажання бути як усі суперечить прагненню підкреслити власну індивідуальність та незалежність від думки інших. Незалежність суджень і опір авторитетам часто співіснують із захопленням кумирами та наслідуванням поведінки різних людей [29].

З огляду на складність і суперечливість процесу самоствердження в підлітковому віці, особливої ваги набуває своєчасне застосування адекватних виховних заходів, які сприятимуть цілеспрямованому розвитку особистості. У цьому періоді важливо створювати умови, в яких підліток зможе пережити реальний досвід успіху — отримати підтримку, схвалення, повагу та визнання. Саме такі ситуації допомагають формуванню позитивного уявлення про себе та сприяють становленню впевненої особистості [1].

У цей період молоді люди активно занурюються в соціальне середовище, розширюють коло спілкування з однолітками, що сприяє встановленню нових контактів та розвитку комунікативних навичок. Водночас підлітковий вік часто супроводжується конфліктами та суперечками, які можуть негативно впливати на самооцінку та загальний процес особистісного розвитку.

Підліткова конфліктність має різні причини, пов'язані з фізіологічними, психологічними та соціальними факторами. Серед основних причин можна виділити: зміну гормонального фону, розвиток емоційної нестабільності, прагнення до незалежності та самостійності, пошук власної ідентичності, вплив однолітків та соціального середовища, а також стресові ситуації та проблеми у взаєминах з батьками.

Навчальна діяльність підлітків теж зазнає значних змін у цей період розвитку. Вони віддають перевагу таким формам навчання, які допомагають їм відчувати себе більш незалежними та дорослими. З'являються нові мотиви навчання: прагнення забезпечити собі майбутнє, самоствердження, самовдосконалення та виконання вимог батьків. Оцінка для підлітків стає не лише інструментом контролю знань, а й статусом, який відображає їхній рівень і

стимулює подальшу діяльність. Вони також активно беруть участь в організації заходів і суспільно-політичному житті, прагнучи брати на себе відповідальність.

Конфліктність підлітків має ряд специфічних рис, що зумовлені обмеженим життєвим досвідом, низьким рівнем самокритики та труднощами в адекватній оцінці ситуацій. Вони часто проявляються через високу емоційну збудженість, імпульсивність, активність у рухах і мовленні, підвищену чутливість до залежності, прагнення зайняти певне місце в групі, а також через негативізм та нестабільність у поєднанні з надмірною активністю та гальмуванням.

Однією з рис незбалансованого емоційного стану підлітка є недостатньо розвинені соціальні навички, які необхідні для успішної інтеграції в суспільство. Це, у поєднанні з соціально-економічною вразливістю, може сприяти підвищеній агресивності та конфліктності підлітків, а також їхньому бажанню компенсувати невдоволення життям через різні засоби. Підлітки часто переживають внутрішні суперечності між бажанням бути незалежними та необхідністю залишатися залежними, між ролями дитини і дорослого .

Конфліктна поведінка у підлітків починає формуватися ще в молодшому віці і спершу проявляється рідко та випадково, однак з часом ці риси можуть стати частиною їхнього характеру. Варто враховувати, що причини конфліктів у цьому віковому періоді зазвичай пов'язані з реальними життєвими обставинами, тому повністю уникнути їх практично неможливо – це природний етап дорослішання [42]

Конфлікти виникають через поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать гормональні зміни, які викликають перепади настрою, емоційну нестабільність і дратівливість; прагнення до самостійності та наполягання на власній думці, що часто призводить до суперечок із дорослими; нестабільна самооцінка та слабкий контроль емоцій, які ускладнюють розв'язання складних ситуацій. Зовнішні чинники включають сімейний клімат (конфлікти, відсутність підтримки, надмірний тиск), вплив ровесників (конкуренція, булінг, відчуття неприйняття), шкільні труднощі (перевантаження,

непорозуміння з учителями чи однолітками), а також медіа і соціальні мережі, що пропонують агресивні моделі поведінки та є простором для кібербулінгу [42].

При вивченні проблеми встановлено, що формування конфліктності особистості відбувається під впливом комплексу соціально-психологічних і соціальних факторів, таких як соціальні установки і цінності, ставлення до опонента, спрямованість взаємодії, комунікативна компетентність, інтелект та основні поведінкові тенденції. Також важливе значення мають умови життя і діяльності, можливості для відпочинку, соціальне оточення, загальний рівень культури та ступінь задоволення базових потреб [21, с. 115–116].

Причинами конфліктності часто стають і внутрішньо-сімейні проблеми:

- дисгармонійний тип сімейних стосунків;
- неефективне батьківське ставлення, зокрема незнання вікових психологічних особливостей;
- авторитарний або ліберальний стиль виховання.

Важливо відзначити, що особистісні відмінності між батьками і підлітками, включаючи різний темперамент, вимогливість, холодність чи тривожність з боку дорослих та непослух, упертість, егоцентризм з боку дітей, також сприяють виникненню суперечок. Вікові кризи підліткового періоду, що супроводжуються дратівливістю та агресією, додатково ускладнюють взаємодію.

Соціальне середовище також відіграє важливу роль у формуванні конфліктності у підлітковому віці. До соціальних чинників варто віднести вплив ровесників, труднощі у школі, а також агресивні моделі поведінки у медіа та соціальних мережах — усе це поглиблює конфліктність. Взаємодія з різними соціальними групами, сім'єю та іншими членами суспільства може призводити до різних форм суперечок, наприклад, між підлітками та їхніми батьками чи ровесниками. Важливо, щоб у сім'ї підтримувалася відкритість до діалогу, взаємоповага і враховувалися особливості підлітка. За відсутності таких умов

конфлікти можуть загострюватися і призводити до небажаних наслідків, що потребує професійної підтримки [16].

Досліджуючи самооцінку підліткового віку Єременко О. відзначає, що вже з початку підліткового віку загальний рівень самооцінки у дівчаток суттєво нижчий порівняно з хлопцями, що значною мірою зумовлено ставленням до власної зовнішності. Тип самооцінки підлітка визначає розвиток певних особистісних рис. Зокрема, адекватний рівень самооцінки сприяє формуванню впевненості в собі, здатності до самокритики та наполегливості.

Підлітки з адекватною самооцінкою проявляють широкий спектр інтересів, їх активність орієнтована на різні види діяльності, а також на міжособистісні взаємодії, які є поміркованими, доцільними та спрямованими на глибше пізнання себе і інших. Натомість підлітки з тенденцією до завищеної самооцінки демонструють обмеженість у виборі видів діяльності, а їх комунікативна активність зазвичай є менш змістовною і менш продуктивною [11, с. 40-44].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що конфліктність у підлітковому віці є багатограним і складним явищем, яке обумовлене як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. У цей період життя відбуваються значні фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, що впливають на формування особистості та її самоусвідомлення. Підлітки переживають внутрішні суперечності між прагненням до незалежності та необхідністю адаптуватися до очікувань оточення, що часто призводить до емоційної нестабільності і підвищеної чутливості. Важливу роль відіграє соціальне середовище – сім'я, ровесники, школа, медіа – яке може як підтримувати, так і посилювати конфліктність через соціальний тиск, нерозуміння чи відсутність діалогу. Самооцінка підлітка, що формується під впливом порівнянь із однолітками, також є ключовим чинником, що може посилювати напругу та конфліктні ситуації. Враховуючи всі ці особливості, конфліктна поведінка підлітків потребує комплексного підходу до вивчення і соціальної підтримки,

аби забезпечити сприятливі умови для їхнього гармонійного розвитку та соціальної адаптації.

Висновки до першого розділу:

Теоретичний аналіз дозволив охарактеризувати конфлікт як складне соціально-психологічне явище, що виникає внаслідок зіткнення протилежних інтересів, потреб, цінностей або цілей і проявляється у формі внутрішньої напруги чи міжособистісного протистояння. Його поява зумовлюється несумісністю між бажаннями та можливостями особистості, що суттєво впливає на емоційний стан, поведінку та соціальні взаємодії.

Особливості підліткового віку – зокрема інтенсивні фізіологічні зміни, формування ідентичності, прагнення до самостійності та підвищена емоційна вразливість – створюють підґрунтя для виникнення конфліктів. У цьому віці яскраво проявляються внутрішні суперечності між потребою в автономії та необхідністю відповідати очікуванням соціального середовища, що часто призводить до емоційної нестабільності, імпульсивності та конфліктної поведінки.

Серед основних причин конфліктності підлітків виокремлено недостатній рівень саморегуляції, несталу самооцінку, потребу в самоствердженні, суперечності у стосунках з дорослими та ровесниками, а також вплив зовнішніх чинників – сімейного оточення, школи, медіапростору. В умовах соціального тиску, браку розуміння чи підтримки ці чинники можуть сприяти загостренню конфліктних ситуацій.

Отже, конфліктна поведінка в підлітковому віці є багатофакторним і динамічним явищем, що потребує глибокого вивчення та комплексного підходу з боку фахівців соціальної сфери. Створення сприятливого соціального середовища, розвиток навичок конструктивної взаємодії та підтримка психоемоційної стабільності є важливими умовами гармонійного особистісного становлення підлітків.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

2.1. **Форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків**

Конфлікт як соціальне явище має право на існування у соціумі, однак коли його учасники є готовими конструктивно його вирішувати або ж не доводити ситуацію до конфлікту, тобто попереджати його, здійснюючи соціально-педагогічну профілактику. Конфлікти між підлітками можуть призвести до багатьох негативних наслідків, зокрема, соціальної ізоляції, зниження самооцінки, ризиків формування агресивної поведінки, фізична чи психічна травма, порушення особистісних взаємин, зниження навчальних досягнень підлітка та інше.

Саме це зумовлює необхідність проведення превентивних заходів у формі первинної, вторинної чи третинної профілактики у межах закладу освіти. До цієї роботи залучаються і соціальний педагог, і соціальний працівник.

У «Концепції превентивного виховання молоді» соціально-педагогічна профілактика (первинна профілактика) розглядається як форма превентивної діяльності, що передбачає реалізацію освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних методів впливу на особистість з метою запобігання проявам небезпечної поведінки на ранніх етапах її формування. Її основою є позитивна педагогічна взаємодія, спрямована на своєчасне виявлення та усунення негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних та інших чинників, які можуть викликати відхилення у психосоціальному розвитку, поведінці чи стані здоров'я дітей і молоді. Здійснюється така профілактика у середовищах, де перебувають неповнолітні: за місцем їхнього проживання, навчання, оздоровлення та під час дозвілля [18].

Соціально-педагогічна профілактика конфліктів у підлітковому середовищі передбачає систему цілеспрямованих заходів, що забезпечують

запобігання конфліктним ситуаціям, формування в учнів конструктивної поведінки, розвиток комунікативних навичок та зниження рівня агресивності.

До основних форм соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків належать:

1. Профілактично-просвітницька діяльність. Реалізується у формі лекцій, бесід, тренінгів, інтерактивних занять, спрямованих на формування в учнів знань про природу конфліктів, методи їх розв'язання та запобігання. Особливу увагу приділяють розвитку емоційного інтелекту, вмінню розпізнавати та контролювати емоції, а також формуванню культури спілкування.

2. Педагогічне консультування. Забезпечує індивідуальну або групову допомогу підліткам, що потрапляють у складні життєві ситуації або демонструють конфліктну поведінку. Робота з родинами учнів дозволяє враховувати сімейні чинники, що впливають на конфліктогенність поведінки.

3. Шкільна медіація. Ефективною формою є впровадження програм медіації, які передбачають участь спеціально підготовлених посередників (психологів, соціальних педагогів, учителів або навіть однолітків) у вирішенні конфліктів. Це сприяє ненасильницькому розв'язанню спорів та підвищенню рівня довіри в учнівському середовищі.

4. Рольові ігри та інтерактивні методи. Практичні заняття з моделювання конфліктних ситуацій дозволяють підліткам безпечно тренувати навички конструктивного спілкування, співпраці, розуміння позицій інших. Такі методи сприяють зниженню тривожності та підвищенню соціальної компетентності.

5. Організація корисного дозвілля. Діяльність у гуртках, клубах, спортивних секціях, участь у соціальних проєктах та волонтерських ініціативах створює сприятливе середовище для формування позитивних міжособистісних стосунків та профілактики девіантної поведінки.

6. Взаємодія з родиною та соціальним оточенням. Проведення батьківських зборів, майстер-класів, інформаційних кампаній за участю батьків, громадських організацій, служб у справах дітей та правоохоронних органів формує єдиний профілактичний простір.

Таким чином, використання різноманітних форм соціально-педагогічної профілактики дозволяє забезпечити комплексний підхід до запобігання конфліктам серед підлітків, що сприяє формуванню безпечного та підтримувального освітнього середовища [40]

Під час соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків варто звернути особливу увагу на первинну профілактику. Як зазначає Журавель Т., первинна профілактика зазвичай асоціюється з системою заходів, спрямованих на недопущення впливу несприятливих біологічних, психологічних, соціально-педагогічних та інших чинників, які можуть спричинити розвиток конфліктної поведінки. Основна мета таких заходів — інформування та просвітництво, що включає підвищення рівня знань цільової аудиторії, популяризацію ідеї цінності здоров'я, розвиток відповідних рис характеру та формування навичок, які сприятимуть уникненню шкідливих звичок і поведінкових моделей [12, с. 86].

На думку Журавель Т., основні завдання первинної профілактики полягають у:

- вихованні свідомого ставлення до власного здоров'я та ведення здорового способу життя;
- створенні умов для розвитку потенціалу особистості, її самореалізації в різних сферах — творчій, інтелектуальній, громадській;
- підвищенні рівня обізнаності підлітків і молоді щодо негативних наслідків протиправної поведінки, вживання алкоголю, наркотиків, токсичних речовин тощо;
- заохоченні до збереження здоров'я, використання безпечних моделей поведінки;
- розвитку навичок культурного дозвілля;
- формуванні життєвої перспективи, стратегічного мислення та здатності прогнозувати наслідки власних вчинків;
- вихованні особистісних якостей, що сприяють загальному добробуту [12, с. 86-87].

Первинна профілактика є наймасовішою та охоплює широкі соціальні групи. Її превентивний потенціал розглядається як найефективніший інструмент у попередженні конфліктної поведінки, особливо за умови системності, своєчасності та комплексного підходу.

Під час соціально-педагогічної профілактики конфліктності серед підлітків важливо звернути увагу насамперед на групові форми роботи. Під час реалізації заходів у груповому форматі варто забезпечити атмосферу, що сприяє відкритому обговоренню, спільному пошуку рішень і розвитку важливих соціальних умінь. Групові методи обирають як дієвий засіб активізації кожного учасника, що, у свою чергу, позитивно впливатиме на рівень засвоєння матеріалу та налагодження взаємин у колективі. Завдяки ретельному добору завдань і прийомів для кожного заняття можна досягти ефективної командної взаємодії та підтримки між учасниками [14, с. 31].

Консультування є важливим елементом системи первинної профілактики конфліктної поведінки у підлітковому віці. Ця форма профілактичної роботи передбачає надання психологічної, соціально-педагогічної або навіть медико-соціальної допомоги підліткам, які демонструють ознаки агресивності, імпульсивності або схильності до міжособистісних конфліктів, або ж перебувають у групі ризику щодо їх виникнення.

Метою консультування є запобігання розвитку або поглибленню деструктивних моделей поведінки шляхом інформування підлітка про можливі наслідки конфліктних дій, формування навичок емоційної саморегуляції, конструктивного спілкування та вирішення суперечок ненасильницьким шляхом.

У межах такої роботи можливе проведення індивідуального консультування, під час якого фахівець взаємодіє з підлітком з метою виявлення джерел внутрішньої напруги, особистісних тригерів конфліктної поведінки, а також розробки індивідуальних стратегій поведінкової саморегуляції.

Групові консультації також є ефективним інструментом, особливо у роботі з підлітками. У таких форматах створюються безпечні умови для обміну

досвідом, взаємної підтримки та розвитку соціальних навичок. Учасники навчаються взаємодіяти, долати стресові ситуації та конструктивно вирішувати конфлікти. Особливу увагу варто приділити сімейному консультуванню, яке дозволяє налагодити комунікацію між підлітком і членами родини.

Консультування як складова первинної профілактики спрямоване на підвищення рівня обізнаності щодо природи конфліктів, розвиток навичок самоконтролю, відповідального прийняття рішень, а також на формування позитивного емоційного фону, що сприяє більш гармонійному входженню підлітків у соціальне середовище.

А. Нагорна та В. Беспалько виокремлюють низку ефективних методів, які застосовуються в профілактичній діяльності. До них належать: консультативні бесіди профілактичного спрямування, короткі лекційні повідомлення, проведення анкетувань, організація системного спостереження за поведінкою, використання рольових ігор, проведення профілактичних тренінгів, створення та розповсюдження соціальної реклами, організація відеолекторіїв, застосування методів підтримки та розвитку позитивних моделей поведінки, своєчасне попередження та нейтралізація конфліктних ситуацій, проведення профілактичних інтервенцій і створення дискусійних клубів для обговорення актуальних проблем [28, с. 61-62].

Одним із провідних видів групової роботи є тренінги, присвячені розвитку навичок комунікації. У ході таких занять учасники мають можливість активно взаємодіяти, вирішувати спільні завдання та вчитися чітко і впевнено висловлювати свої емоції й думки. На початку кожного тренінгу можна дізнатись нову цікаву інформацію одне про одного та спільно погоджували правила участі в заході, що створюватиме атмосферу довіри та відкритості. Однією з розповсюджених форм профілактики та розв'язання конфліктів є форма тренінгу.

Ініціатором такого підходу слід вважати Дж. Бертоне, згідно з яким розв'язання конфлікту повинно базуватися на зміні глибинних структур. Правильно організоване спілкування між соціальними групами, які

перебувають у стані конфлікту, є одним із провідних методів у цьому підході. Воно спрямоване на зміну характеру сприйняття, про що вже згадувалося вище, а також, завдяки цьому, на зміну ставлення сторін одна до одної. Методи, які використовує Дж. Бертон і його колеги, містять у собі тренінгові групи (далі — Т-групи), орієнтовані на зняття викривленої ідентифікації з групою тільки, наприклад, за національною ознакою; спеціально організовані зустрічі та дискусії між групами, що конфліктують, тощо [17].

Також чудовим варіантом для профілактики конфліктності серед підлітків є метод рольових ігор. Рольова гра – це метод, який дозволяє дітям моделювати конфліктні ситуації та знаходити шляхи їх вирішення в безпечному середовищі. Вчитель пропонує учням змінити певну конфліктну ситуацію. Учні розподіляють ролі (наприклад, образів: кривдник, спостерігач). Вони розігрують сценку так, як би це сталося в реальному житті. Після гри всі разом обговорюють, як можна було зупинити конфлікт мирним шляхом.

Переваги рольових ігор:

- діти вчаться висловлювати своє почуття без агресії.
- вони розуміють емоції інших і вчаться співпереживати.
- розвивається комунікативна компетентність.
- формуються навички мирного розв'язання конфліктів.

У контексті попередження конфліктної поведінки серед підлітків доцільно виокремити декілька груп профілактичних форм і методів, орієнтованих на вторинну профілактику. Насамперед це методи превентивного педагогічного впливу, які передбачають створення сприятливого соціально-психологічного середовища у підлітковому колективі, організацію ситуацій емоційної безпеки, налагодження довірливих стосунків між підлітками та дорослими, розвиток умінь конструктивного спілкування, саморегуляції й відповідальної поведінки, а також формування адекватної самооцінки та підтримку позитивного іміджу підлітка в колективі.

Окрему групу становлять методи опосередкованого впливу, які охоплюють інтерактивні форми роботи — тренінгові заняття з формування

навичок вирішення конфліктів, рольові ігри на відпрацювання алгоритмів поведінки у складних ситуаціях, тематичні дискусії, дебати, колективні творчі справи, які сприяють розвитку взаємоповаги, вміння чути іншого та конструктивно долати суперечності в підлітковому середовищі. При профілактиці конфліктної поведінки серед підлітків, соціальний працівник використовує методи різних галузей практичної діяльності.

Узагальнюючи провідний педагогічний досвід спеціалістів, можна стверджувати, що при здійсненні соціально-педагогічної діяльності з конфліктними учнями, найпоширенішими методами є:

- психолого-педагогічні методи: спостереження, ведення щоденника, бесіда, анкетування, інтерв'ю, тестування, надання психологічної підтримки особистості щодо подолання конфлікту, методи лікувальної та народної педагогіки; індивідуального навчання, виховання природою, корекція розвитку; самовиховання, перевиховання, методи самоорганізації, ділового спілкування, тренінгу; соціометрії, генерації настрою, біографічний метод, переконання, музикотерапії, методи виховання особистості в колективі (організація, самоуправління, традиції, вивчення перспектив);

- навчальні методи (словесні, наочні, практичні);

- виховні методи (позитивний приклад, привчання, переконання, навіювання, організація успіху, методи самовиховання);

- соціально-педагогічні методи: методи соціального виховання (мотивування та залучення до діяльності, метод репродукування, закріплення та збагачення досвідом, розвиток творчих здібностей); методи організації соціально-педагогічної взаємодії (цілепокладання, ціннісної орієнтації, організації діяльності, спілкування, оцінки, самореалізації) [32, с. 19].

До методів цілеспрямованого впливу варто віднести індивідуальні й групові консультації з фахівцями різного профілю; профілактичні зустрічі та інтерактивні заняття з питань безконфліктної взаємодії; проведення тематичних акцій, конкурсів, створення соціальної реклами, інформаційних плакатів і стендів.

В сучасному світі актуальною є проблема адаптації підлітків до нової шкільної системи, цей процес викликає стрес та страх перед чимось новим та не знайомим, що може спричинити конфліктну поведінку. Для того щоб допомогти підліткам впоратись з цими проблемами існує безліч соціально-педагогічних методів.

Одним із ефективних методів, є метод «рівний — рівному». Аналіз наукових досліджень у цій сфері дав змогу розкрити сутність цього підходу, визначити його переваги й недоліки, а також окреслити основні напрями, в яких його застосування є найбільш доцільним.

Метод «рівний — рівному» активно використовується в соціально-педагогічній практиці. Його суть полягає у поширенні достовірної інформації через довірливу комунікацію між однолітками — як у межах організованих заходів (тренінгів, акцій), так і під час неформального спілкування.

Особливістю цього методу є те, що інформацію передають спеціально підготовлені учні, а не вчителі. Така форма взаємодії спрямована на особистісний розвиток, позитивні зміни в учнівському середовищі та в суспільстві загалом. У цьому процесі учень виступає як джерело знань для свого однолітка, спираючись на вже набутий досвід і знання.

Серед основних переваг методу варто виділити:

- активне спілкування дітей між собою;
- краще розуміння потреб і проблем ровесників;
- здатність до спілкування «субкультурною мовою», що характерна для підлітків;

- вищий рівень довіри та наслідування моделей поведінки;

Водночас, метод «рівний — рівному» має і певні обмеження:

- обмежена обізнаність підлітків-тренерів щодо окремих тем;
- нестача життєвого досвіду для повного розкриття складних питань;
- можливість перекручування чи некоректного трактування інформації;
- вузький світогляд у деяких учасників процесу [3, с. 14-20]..

У роботі з цим методом виділяють кілька педагогічних підходів:

1. Діяльнісний підхід розглядає метод як форму соціально значущої активності, що має практичну спрямованість.

2. Особистісно орієнтований підхід акцентує увагу на розвитку індивідуальних якостей учасників взаємодії, таких як емпатія, взаємодопомога, здатність до співпереживання тощо.

Застосування арт-терапії дає змогу найбільш адекватно справитися з внутрішньо особистісним конфліктом та досягти успіху в роботі. Коли ми визначаємо суть арт-терапії, то використовуємо власне поняття «зцілення»: арт-терапія – це спосіб зцілення за допомогою творчого самовираження. І зцілення в нашому випадку – це досягнення підлітком цілісності, передусім психічної. Творчість – потужний засіб відновлення власних ресурсів, упевненості, налагодження контактів з іншими, подолання психічних травм.

Особливості арт-терапії як методу допомоги підлітку дають змогу використовувати її для подолання внутрішньо особистісного конфлікту. Перша властивість арт-терапії – її ресурсність. Той спосіб терапевтичної взаємодії, що є основою арт-терапії, – власна творчість, – розширює особистісний досвід, простір самовираження. Ми розглядаємо творчість у первинному сенсі – як створення будь-чого суб'єктивно нового для самої людини. Це спонукає підлітка до особистісного зростання, вивчення власних меж та обмежень, спрямовує на майбутнє і тим самим сприяє розвитку креативності особистості, пошуку нових творчих підходів до будь-якої діяльності, до вирішення проблем та подолання перешкод [33, с. 438].

Саме арт-терапія є простим та ефективним способом соціально-педагогічної профілактики, заснованим на творчості та грі, що має широкий діапазон вікового застосування (від дітей до людей похилого віку). Основне завдання арт-терапії полягає в тому, щоб посередництвом символів, образів, метафор, через які інформація кодується на несвідомому рівні психіки, «витягнути» певну проблему, що захована за ними, спроектувати її на свідомий рівень та пропрацювати пов'язані з нею емоції та переживання і звільнитися від застарілих чи витіснених емоцій. Засобами творчої діяльності людина, через

посередництво образів, які вона використовує в арт-терапії, транслює своє сприйняття світу та ставлення до нього. Будь-яка творча діяльність – терапевтична по суті та допомагає особі, прийнятним для соціуму способом, зняти напругу, що у неї нагромадилася. У продуктах творчості вигадливо переплітається інформація, джерелами якої є як відкриті, так і глибинні пласти душі. Завдяки засобам арт-терапії і, в першу чергу, малюванню, людина (не тільки дитина, а й дорослий) вчиться бачити свої проблеми з боку, тим самим отримуючи можливість їх вирішення [13, с. 7-8].

Також одним із ефективних методів профілактики та розв'язання конфліктів у підлітковому віці є застосування так званих «я-повідомлень» — комунікативного інструменту, що дозволяє особі висловлювати власні емоції та потреби без обвинувачень чи агресії. Такий підхід сприяє зменшенню напруги у конфліктній ситуації та створює простір для відкритого діалогу і пошуку компромісних рішень.

На відміну від звичних формулювань, що можуть викликати захисну реакцію з боку співрозмовника (наприклад: «Ти мене завжди ображаєш»), «я-повідомлення» фокусуються на власному емоційному стані та пояснюють вплив певної поведінки іншої особи на власне самопочуття. Зокрема, фраза на кшталт: «Я почуваюся засмученим, коли ти говориш у такому тоні» викликає менше опору, відкриваючи можливість для емпатичного сприйняття та взаєморозуміння.

Застосування «я-повідомлень» має важливу педагогічну та психологічну цінність. Передусім, воно сприяє розвитку емоційного інтелекту підлітка: формує здатність до самоусвідомлення, рефлексії, аналізу власних емоційних реакцій і потреб. Окрім того, підлітки навчаються брати відповідальність за власні почуття та будувати спілкування на засадах поваги та партнерства.

Переваги використання «я-повідомлень» у контексті профілактики конфліктів серед підлітків:

- знижують рівень напруги, агресії та захисних реакцій у конфліктних ситуаціях;
- сприяють глибшому розумінню особистих почуттів і потреб як у мовця, так і у співрозмовника;
- розвивають навички саморефлексії, емоційної регуляції та усвідомленого спілкування;
- створюють умови для конструктивного діалогу та пошуку компромісних рішень;
- допомагають запобігати повторенню конфліктних ситуацій у майбутньому.

Таким чином, використання «я-повідомлень» є не лише дієвим інструментом у вирішенні конфліктів, але й важливою складовою формування емоційно компетентної, саморефлексивної особистості, здатної до ненасильницького, відкритого та поважного спілкування.

Системна соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків є необхідною умовою створення безпечного шкільного середовища та формування у молоді конструктивних моделей поведінки. Застосування комплексу методів із урахуванням індивідуальних, вікових та соціокультурних особливостей учнів дозволяє суттєво знизити рівень конфліктності, сприяти особистісному розвитку та зміцненню психоемоційного добробуту підлітків.

2.2. Діагностика рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків

З метою перевірки рівня схильності до конфліктної поведінки серед підлітків було проведено педагогічний експеримент, який дозволив комплексно дослідити проблему конфліктності у підлітковому середовищі, перевірити теоретичні положення дослідження та визначити необхідність профілактичних заходів.

Об'єкт дослідження: конфліктна поведінка підлітків.

Предмет дослідження: аналіз результатів діагностики схильності до конфліктної поведінки серед підлітків з метою розробки та апробації соціально-педагогічної профілактики конфліктів у підлітковому середовищі.

Мета: вивчити рівень схильності до конфліктної поведінки серед підлітків, проаналізувати психологічні особливості проявів конфліктності у цьому віці та розробити профілактичні заходи для її зниження.

Дослідження проходило у кілька етапів:

1 етап — підбір та адаптація методик діагностики рівня конфліктності підлітків;

2 етап — проведення діагностичного обстеження учнів підліткового віку у закладі загальної середньої освіти;

3 етап — розробка та впровадження профілактичної програми (тренінги, бесіди, рольові ігри, консультації);

4 етап — аналіз і узагальнення результатів дослідження, перевірка ефективності впроваджених заходів.

На першому та другому етапах було здійснено:

- розробку змісту та методики констатувального етапу експерименту;
- проведення констатувальної діагностики серед підлітків;
- обробку та аналіз отриманих даних;
- визначення рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків.

Під час першого етапу експерименту було організовано анкетування та тестування, які передбачали письмове опитування за уніфікованими бланками. Це дало змогу швидко охопити значну кількість респондентів та отримати об'єктивні дані. Для діагностики рівня конфліктної поведінки у підлітків використали апробовану методику (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

Методика для діагностики рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків

№	Назва методики
1.	Методика вияву схильності до конфліктної поведінки Методика

	К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної)
--	-----------------------------------

Нами було проведено дослідження на базі Васильківської гімназії № 8 Васильківської міської ради Київської області щодо вивчення рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків. Вибірку склали учні підліткового віку від 13 до 16 років. Загальна кількість учасників дослідження — 42 особи.

Важливим аспектом дослідження є те, що воно охоплює підлітків із різним рівнем прояву конфліктної поведінки — як тих, хто є активними учасниками конфліктів, так і тих, хто стає їхніми свідками чи потерпілими. Це дозволяє всебічно аналізувати проблему конфліктності у підлітковому середовищі та враховувати різні позиції й досвіди респондентів.

Загальна характеристика учасників дослідження свідчить про різноманітність досліджуваної групи за віком, статтю та рівнем конфліктності, що забезпечує можливість отримання об'єктивних даних та визначення чинників, які впливають на схильність підлітків до конфліктної поведінки (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Вибірка дослідження

Категорія учасників	Кількість учасників
Всього учасників дослідження	42
Юнаки	22
Дівчата	20

Першим етапом нашого емпіричного дослідження стало проведення анонімного анкетування за методикою К. Томаса в адаптації Н. В. Гришиної на визначення схильності до конфліктної поведінки серед підлітків (Додаток А). Дана методика дозволяє виявити переважний стиль поведінки людини в конфліктних ситуаціях та визначити особливості регуляції міжособистісних взаємин.

К. Томас запропонував опитувальник, який складається з 30 пар тверджень про поведінку індивіда в конфліктних ситуаціях. У кожній парі підліткам пропонувалося обрати те судження, яке є найбільш типовим для їхньої поведінки під час конфлікту. Опитування дозволяє оцінити, який саме спосіб поведінки у конфлікті є для респондента найбільш характерним.

Методика ґрунтується на двовимірній моделі регулювання конфліктів, основними вимірами якої є:

- кооперація — увага до інтересів іншої сторони;
- напористість — прагнення відстояти власні інтереси.

Відповідно до цих двох параметрів визначено п'ять стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях:

1. Змагання (конкуренція) — прагнення досягти власних інтересів на шкоду іншому;
2. Пристосування — жертвування власними інтересами заради іншого;
3. Компроміс — взаємні поступки;
4. Уникнення — ухилення від конфлікту без прагнення до співпраці або захисту власних інтересів;
5. Співпраця — спільний пошук рішення, що задовольняє обидві сторони.

Мета методики — визначити переважний спосіб поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях та проаналізувати загальний рівень їхньої схильності до конфліктної поведінки.

Під час анкетування підлітки уважно ознайомилися з кожною парою суджень і обирали те, яке найбільш точно відповідає їхній поведінці у конфліктних ситуаціях. На виконання тесту відводилося 15–20 хвилин. Після завершення анкетування результати оброблялися за ключем, який дозволяє визначити інтенсивність кожного з п'яти способів поведінки та виявити домінуючий стиль.

Отримані дані дозволяють не лише проаналізувати переважаючий стиль конфліктної поведінки окремих підлітків, а й здійснити груповий аналіз, що стане основою для подальшої розробки корекційно-профілактичної програми для підлітків Васильківської гімназії № 8 Васильківської міської ради Київської області.

В результаті проведеної діагностики за методикою К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної) серед підлітків віком 13–16 років (42 особи: 22 хлопці і 20 дівчат) було визначено рівні схильності до різних типів конфліктної поведінки: суперництво, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування.

Таблиця 2.3.

Загальна таблиця розподілу рівнів схильності за типами конфліктної поведінки

Тип поведінки	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Всього
Суперництво	12 (29%)	20 (48%)	10 (23%)	42
Співпраця	6 (14%)	18 (43%)	18 (43%)	42
Компроміс	8 (19%)	24 (57%)	10 (24%)	42
Уникнення	10 (24%)	20 (48%)	12 (28%)	42
Пристосування	11 (26%)	21 (50%)	10 (24%)	42

У таблиці 2.3. подано кількість осіб із високим, середнім і низьким рівнями схильності до кожного типу. Більшість підлітків мають середній рівень схильності до суперництва. Високий рівень характерний майже для чверті вибірки, що свідчить про наявність помірного прагнення домінувати у конфліктних ситуаціях.

Половина опитаних демонструють середній рівень схильності до співпраці, що є позитивною ознакою конструктивного стилю взаємодії. Третина має високий рівень, що свідчить про бажання вирішувати конфлікти спільно, враховуючи інтереси обох сторін.

Більшість підлітків (понад половину) схильні обирати середній рівень уникнення конфліктів, що може свідчити про прагнення зберігати нейтралітет у гострих ситуаціях. Високий рівень спостерігається у 9 осіб.

За типом «Пристосування» більшість демонструє середній рівень, а от високий і низький майже рівні за кількістю. Це може свідчити про достатньо різну тактику поведінки у підлітковому середовищі — частина схильна поступатися, інша — навпаки, рідко це робить.

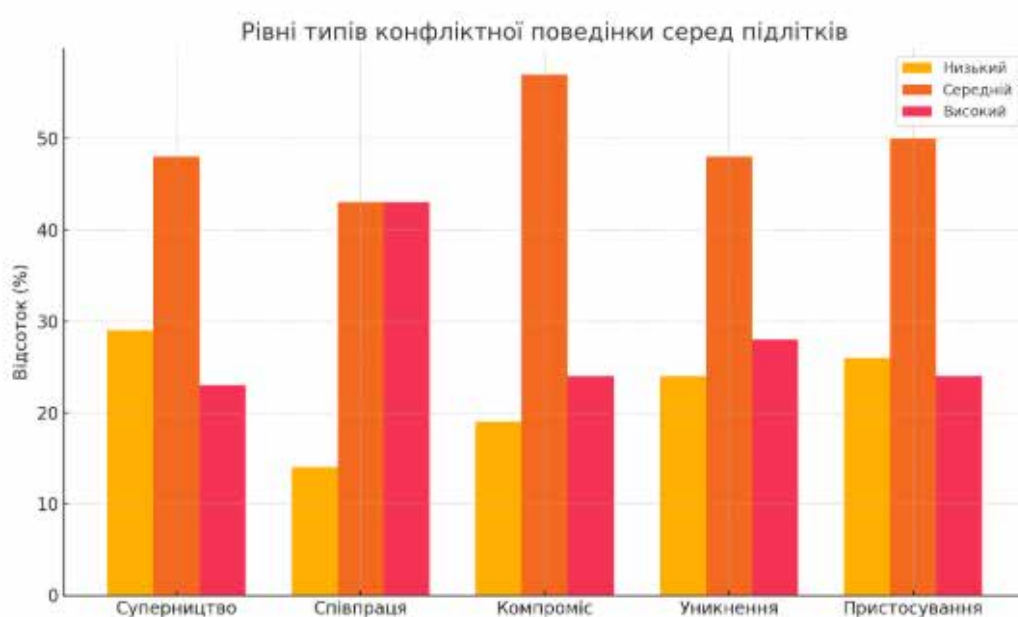


Рис. 2.1. Рівні типів конфліктної поведінки (у%)

Можемо дійти до висновків, аналізуючи рисунок 2.1., що під час діагностики було виявлено основні результати:

- співпраця та Компромiс мають найбільшу кількість підлітків із середнім та високим рівнем (43%–57%).
- суперництво має виразну перевагу середнього рівня (48%) та помітний відсоток високого рівня (23%).
- уникнення та пристосування також демонструють домінування середнього рівня (48–50%), але з помітними відсотками як низького, так і

високого рівнів, що вказує на різноманітність поведінкових стратегій у вибірці.

Таблиця 2.4.

**Розподіл за статтю та типом поведінки
згідно методики вияву схильності до конфліктної поведінки Методика
К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної)**

Тип поведінки	Хлопці (22)	Дівчата (20)
Суперництво	6 високий, 10 середній, 6 низький	4 високий, 10 середній, 6 низький
Співпраця	10 високий, 6 середній, 6 низький	8 високий, 12 середній, 0 низький
Компроміс	5 високий, 12 середній, 5 низький	5 високий, 12 середній, 3 низький
Уникнення	6 високий, 10 середній, 6 низький	6 високий, 10 середній, 4 низький
Пристосування	6 високий, 10 середній, 6 низький	4 високий, 11 середній, 5 низький

Також ми помітили, що хлопці мають дещо вищий відсоток високого рівня суперництва (6 осіб проти 4 серед дівчат). Однаковий показник середнього рівня (по 10 осіб). Низький рівень співпадає (6 у хлопців і 6 у дівчат). Це свідчить, що за показником суперництва хлопці проявляють дещо вищу тенденцію до наполегливості, але загальна структура розподілу за статтю подібна.



Рис. 2.2. Порівняння за статтю та типом поведінки «Суперництво» (методики вияву схильності до конфліктної поведінки Методика К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної))

У результаті емпіричного дослідження рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків за методикою К. Томаса було виявлено такі особливості. Основна маса респондентів продемонструвала середній рівень схильності до всіх типів конфліктної поведінки, що є типовим для підліткового віку. Це свідчить про поступове формування навичок регуляції власної поведінки у конфліктних ситуаціях та пошуку збалансованих моделей взаємодії. Співпраця виявилася найбільш вираженим конструктивним типом поведінки: високий рівень за цим типом продемонстрували 31% підлітків, що свідчить про наявність позитивних соціальних установок і бажання вирішувати конфлікти спільно.

Варто звернути увагу на потенційно проблемні зони. Високий рівень суперництва спостерігається у 23,8% підлітків, що може свідчити про схильність до домінування у конфліктних ситуаціях, наполегливого відстоювання власних інтересів навіть за рахунок інших. Цей показник потребує уваги з боку педагогів, психологів та соціальних працівників у контексті профілактики агресивних і конкурентних форм взаємодії.

Уникнення має високий рівень у 21,4% опитаних. Це вказує на тенденцію певної частини підлітків уникати вирішення конфліктів, що може призводити до накопичення невдоволення, тривожності та прихованої агресії.

Серед збалансованих моделей поведінки варто звернути увагу на типи «Компроміс» і «Пристосування» демонструють відносно рівномірний розподіл між високим, середнім і низьким рівнями схильності. Це свідчить про різноманіття тактик поведінки серед підлітків та потребу у формуванні навичок ефективного використання компромісу як конструктивного способу розв'язання конфліктів.

Результати дослідження свідчать про переважання конструктивних форм поведінки у конфліктних ситуаціях серед підлітків. Водночас, наявність підвищеного рівня суперництва та уникнення у значної частини опитаних потребує подальшого профілактичного впливу через програми соціально-психологічного розвитку, тренінги комунікативної компетентності та формування навичок ефективного розв'язання конфліктів.

Особливу увагу слід приділити розвитку навичок конструктивного спілкування; формуванню вмінь домовлятися та знаходити компроміс; профілактиці агресивних та унікальних моделей поведінки.

Висновки до другого розділу:

У процесі опрацювання методологічних аспектів соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків доведено, що превентивна діяльність у закладах освіти має базуватися на системному, комплексному та поетапному підході, який включає первинну, вторинну та третинну профілактику.

Досліджено, що соціально-педагогічна профілактика конфліктів у підлітковому середовищі передбачає використання низки форм і методів, серед яких особливе місце посідають профілактично-просвітницька діяльність, педагогічне консультування, шкільна медіація, рольові ігри, організація дозвілля та взаємодія з родиною. Доведено, що саме поєднання цих форм і методів дозволяє формувати в підлітків навички конструктивного спілкування,

емоційного самоконтролю, а також знижувати рівень агресивності та конфліктності.

Досліджено, що групові форми роботи в соціально-педагогічній профілактиці конфліктів мають значні переваги завдяки створенню відкритої атмосфери, спільному пошуку рішень та розвитку соціальних навичок. Обґрунтовано, що інтерактивні методи, зокрема тренінги та рольові ігри, є ефективними інструментами формування в учнів навичок конструктивного спілкування та вирішення конфліктів.

За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що переважна більшість підлітків демонструє середній рівень схильності до всіх типів конфліктної поведінки, що є характерною ознакою вікового етапу становлення соціальної взаємодії. Найбільш вираженими конструктивними формами взаємодії виступають співпраця та компроміс, що свідчить про позитивну тенденцію до вироблення навичок конструктивного вирішення конфліктів та врахування позицій інших. Водночас, виявлений високий рівень суперництва та уникнення у значної частини підлітків вказує на наявність потенційних ризиків розвитку агресивної поведінки, домінування у спілкуванні чи, навпаки, відхід від вирішення проблемних ситуацій, що може впливати на психологічний комфорт і соціальний клімат у підлітковому середовищі.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

3.1. Обґрунтування та впровадження програми соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків

Конфлікти серед підлітків — одна з найпоширеніших соціально-педагогічних проблем шкільного середовища. Причинами цього явища можуть бути особистісні зміни, криза самоідентичності, потреба у самоствердженні, вплив однолітків, а також відсутність належних комунікативних навичок. Невирішені конфлікти часто призводять до агресії, булінгу, соціальної ізоляції, зниження успішності та психоемоційної нестабільності.

Соціальна профілактика конфліктної поведінки є важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності, який передбачає вплив на соціальне середовище підлітка з метою зменшення конфліктогенних чинників, формування культури спілкування та розвиток навичок мирного вирішення суперечностей.

За О. Безпалько, соціальна профілактика — це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі.

Після проведення первинного опитування та діагностики рівня конфліктності, експериментальна база була поділена на дві групи: експериментальну та контрольну. До експериментальної групи увійшли учні з підвищеним рівнем конфліктності, які потребували корекції поведінки. Контрольна група не зазнавала втручання і слугувала еталоном для порівняння ефективності програми.

Програма реалізовувалася через систему тренінгових занять поза межами навчального процесу, мала каузальний характер, була орієнтована на виявлення

причин конфліктної поведінки та розвиток у підлітків соціально прийнятних способів розв'язання конфліктів.

Мета програми: формування у підлітків культури спілкування, розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів та зниження рівня міжособистісної напруги в колективі.

Відповідно до мети були сформульовані завдання програми:

1. Розвиток навичок саморегуляції та емоційного самоконтролю.
2. Ознайомлення з природою конфліктів та їх впливом на взаємини.
3. Формування навичок ефективної комунікації та активного слухання.
4. Вироблення моделей мирного вирішення суперечностей.
5. Підвищення рівня згуртованості учнівського колективу.
6. Формування позитивного соціального досвіду взаємодії.

Програма профілактики конфліктів серед підлітків була розроблена з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учасників, а також потреб освітнього середовища. Особливістю цієї програми стало поєднання когнітивного (надання знань про природу конфліктів) та практичного компонентів (тренування навичок вирішення конфліктів у змодельованих ситуаціях). Це дозволило забезпечити не лише формування усвідомлення важливості конструктивної поведінки, але й розвиток реальних стратегій реагування у стресових соціальних взаємодіях.

Під час реалізації програми використовувалися інтерактивні методи, зокрема тренінгові вправи, рольові ігри, дискусії, елементи арт-терапії. Особлива увага приділялася розвитку емпатії, емоційного інтелекту, комунікативних навичок, що сприяло зміні деструктивних моделей поведінки. Основна форма роботи — групові заняття, що проводилися 1 раз на тиждень. Тривалість кожного заняття — 45 хвилин.

Таблиця 3.1

Програма соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків

№	Тема заняття	Час	Цілі, задачі	Вправи
1.	Знайомство. Мої кордони.	45 хв	Створити сприятливий клімат, встановити правила, познайомитися.	1.«Хто я?» 2.«Правила групи» 3.«Особистий простір»
2.	Конфлікт: поняття і види	45 хв	З'ясувати природу конфліктів, навчити бачити їх причини.	1.«Мозковий штурм» 2.«Конфліктна ситуація» 3.«Асоціації»
3.	Емоції і конфлікти	45 хв	Навчити розпізнавати та контролювати емоції, пов'язані з конфліктом.	1.«Градусник емоцій» 2.«Заспокій мене» 3. «Я-повідомлення»
4.	Як вирішити конфлікт?	45 хв	Ознайомити з алгоритмами розв'язання конфліктів.	1.«4 кроки до згоди» 2.«Ситуація з класу» 3.«Переговори»
5.	Дружба	45 хв	Підсумувати	1.«Коло

	проти конфлікту.		отримані знання, закріпити комунікативні навички.	дружби» 2.«Що я навчився» 3.«Зворотний зв'язок»
--	------------------	--	---	---

Особлива увага під час реалізації програми приділялася рефлексивному компоненту занять: наприкінці кожної зустрічі учасники висловлювали власні враження, ділилися відкриттями та давали зворотний зв'язок. Це не лише сприяло емоційному розвантаженню, а й активізувало осмислення отриманого досвіду.

Також велика увага приділялася моделюванню ситуацій з реального життя підлітків: суперечки через оцінки, конфлікти в чатах, непорозуміння між друзями. Це сприяло високому рівню залучення та практичній цінності програми.

Зміст занять узгоджувався з педагогічним колективом та психологом школи. У ході реалізації програми також було виявлено потребу в індивідуальній підтримці деяких учнів, які мали труднощі в емоційній регуляції або демонстрували підвищений рівень агресивності. Для них було рекомендовано проходження додаткових консультацій з практичним психологом.

Важливою складовою програми стало інформування батьків про потребу розвитку навичок ненасильницького спілкування у підлітків та роль сім'ї у формуванні моделі поведінки у конфліктних ситуаціях. Для підвищення ефективності програми проводилась просвітницька робота з батьками: на зборах обговорювали причини конфліктів у підлітків, мирне спілкування в родині та роль прикладу дорослих. Батьки отримали буклети з порадами щодо емоційної підтримки дітей.

У процесі реалізації програми соціально-педагогічної профілактики конфліктів особлива увага надавалася формуванню безпечного емоційного клімату в групі. Цей аспект має важливе значення, оскільки підлітки схильні до емоційної вразливості, різких змін настрою, що може загострювати ситуації взаємодії. Тому перші заняття були спрямовані саме на формування атмосфери довіри, відкритості та взаємної поваги, що стало основою для подальшої роботи над внутрішньою рефлексією та розвитком соціальних навичок.

Загалом реалізація програми соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків продемонструвала позитивну динаміку в учнів, які брали участь у тренінгових заняттях. У них знизився рівень імпульсивних реакцій, підвищилася емоційна стійкість, покращилися комунікативні навички та здатність до співпраці.

Окрему увагу було зосереджено на розвитку навичок ідентифікації конфлікту. Значна частина підлітків не здатна чітко усвідомити момент початку конфлікту, не вміє розрізняти внутрішні (інтраперсональні) та зовнішні (інтерперсональні) суперечності, не розпізнає вербальні та невербальні сигнали загострення взаємин. Через вправи на розпізнавання та опис конфліктних ситуацій, аналіз власної поведінки та емоцій, учні навчилися диференціювати рівні конфлікту та причини його виникнення.

Особливо ефективною виявилась вправа «Я-повідомлення», яка навчала учнів виражати свої емоції та думки без звинувачення та агресії. Наприклад, замість фрази «Ти мене дратуєш!» учасники тренувалися говорити: «Я відчуваю роздратування, коли мене перебивають». Такий формат спілкування допомагає уникнути ескалації конфлікту та сприяє порозумінню. Програма також мала інтегративний характер, оскільки включала як освітні, так і виховні компоненти. Освітній компонент був представлений короткими теоретичними блоками, де пояснювалися поняття «конфлікт», «агресія», «емпатія», «компроміс», «мирне вирішення» тощо. Ці знання були основою для побудови стратегії подальших дій у тренінгових вправах. Виховний компонент

проявлявся у формуванні в учнів стійкої мотивації до конструктивної взаємодії, готовності брати відповідальність за свої емоції та дії.

На окремих етапах програми застосовувалися методи соціально-психологічного тренінгу, які передбачали активне включення всіх учасників у процес роботи. Підлітки виконували вправи в парах і малих групах, мали змогу обмінюватися досвідом, висловлювати власні судження. Цей формат сприяв формуванню навичок співпраці, взаємної підтримки та взаєморозуміння.

Високу ефективність також показали рольові ігри як метод навчання через досвід. Зокрема, моделювання ситуацій типових шкільних конфліктів — «Хтось узяв чужі речі», «Суперечка через оцінку», «Образа в соціальній мережі» — дозволили учасникам відчувати емоційний фон різних ролей (агресора, жертви, спостерігача) та знайти конструктивні способи реагування.

У ході програми спостерігалася позитивна динаміка в поведінці учнів з групи: зменшення виявів агресії, підвищення рівня рефлексії, зростання кількості конструктивних висловлювань під час обговорень, покращення комунікативної атмосфери в класі. Такі результати стали можливими завдяки регулярності занять, поступовому ускладненню змісту та акценту на практичній складовій.

Окрім того, у межах програми проводився моніторинг змін рівня конфліктності за допомогою спеціально дібраних діагностичних методик. Зокрема, було використано адаптовану методичку Томаса-Кілмана (визначення стилю поведінки в конфлікті), а також опитування на визначення емоційного стану та соціометричне дослідження класного колективу. Ці дані дозволили здійснити кількісну та якісну оцінку результатів програми.

Після завершення програми учні заповнювали анкету зворотного зв'язку, у якій оцінювали корисність занять, наводили власні приклади змін у поведінці та висловлювали побажання щодо майбутніх тем. Більшість учасників позитивно оцінили можливість відкрито висловлюватися, навчитися контролювати емоції, не сваритися з друзями, а також отримали мотивацію до зміцнення стосунків.

Ключовими чинниками ефективності програми стали:

- створення безпечного простору для відкритого спілкування;
- залучення учасників до рефлексії та аналізу власної поведінки;
- закріплення практичних навичок через активні методи навчання;
- співпраця з педагогами та батьками задля формування єдиного профілактичного поля.

Таким чином, програма соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків є ефективним інструментом запобігання агресії та формування конструктивної комунікативної культури в учнівському середовищі. Її реалізація сприяє підвищенню рівня психологічної безпеки в закладі освіти, а також зниженню ризиків виникнення конфліктної поведінки.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів

У дослідженні було проаналізовано рівні схильності до конфліктної поведінки серед підлітків за допомогою методики виявлення схильності до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної). Ця методика дозволила визначити домінуючий стиль поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях та оцінити зміни після реалізації соціально-профілактичної програми.

Формувальний етап дослідження було проведено з метою оцінки ефективності розробленої нами програми соціальної профілактики для учнів середньої та старшої школи, які мають схильність до безпритульності. Програма була спрямована на розвиток самосвідомості, формування навичок позитивного спілкування, подолання агресивності, зниження рівня конфліктності, а також корекцію негативних установок і підвищення самооцінки.

Контрольний етап, який відбувся у період з березня по квітень 2025 року, передбачав повторне анкетування з використанням методики К. Томаса. У ході цього етапу було здійснено узагальнення, порівняння та аналіз результатів контрольної і експериментальної груп.

Після завершення повторної діагностики було виявлено, що у контрольній групі показники схильності до конфліктної поведінки залишилися практично незмінними. Натомість в експериментальній групі спостерігалось значне зниження рівня агресії, конфліктності, а також зростання показників співпраці, компромісності та інших конструктивних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

Після реалізації профілактичної програми було проведено повторне анкетування підлітків віком 13–16 років (42 особи: 22 хлопці і 20 дівчат) за методикою К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної). Метою контрольного етапу було виявити зміни у схильності до різних типів конфліктної поведінки: суперництва, співпраці, компромісу, уникнення та пристосування.

Таблиця 3.2.

Розподіл рівнів схильності за типами конфліктної поведінки після впровадження програми

Тип поведінки	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Всього
Суперництво	16 (38%)	21 (50%)	5 (12%)	42
Співпраця	3 (7%)	17 (41%)	22 (52%)	42
Компроміс	4 (10%)	20 (48%)	18 (42%)	42
Уникнення	16 (38%)	19 (45%)	7 (17%)	42
Пристосування	10 (24%)	23 (55%)	9 (21%)	42

Як видно з таблиці, спостерігається чітка позитивна динаміка у розподілі рівнів конфліктної поведінки після впровадження програми:

- Суперництво: кількість осіб із високим рівнем знизилась з 23% до 12%, а низький рівень зріс до 38%. Це свідчить про зниження прагнення домінувати та більш врівноважене ставлення до конфліктних ситуацій.
- Співпраця значно покращилась: високий рівень зріс із 43% до 52%, а низький рівень скоротився. Це демонструє підвищення конструктивної взаємодії та вміння досягати спільних рішень.

- Компроміс: кількість підлітків із високим рівнем зросла до 42%, що також вказує на формування навичок взаємного врахування інтересів.
- Уникнення демонструє тенденцію до зниження: високий рівень зменшився з 28% до 17%, а низький рівень збільшився. Це говорить про більшу готовність до вирішення конфліктів, а не уникання їх.
- Пристосування зберігає стабільну динаміку, проте частка осіб із середнім рівнем зросла, що свідчить про балансування між поступливістю і власними потребами.

Тому можемо за результатами повторної діагностики зробити висновки:

- **Співпраця і компроміс** стали провідними стратегіями конфліктної поведінки, що свідчить про позитивні зрушення у соціально-комунікативних навичках підлітків.
- **Рівень суперництва** помітно знизився, що є важливим показником зменшення агресивної та домінантної поведінки.
- Зменшення **уникнення** вказує на формування готовності до відкритого вирішення конфліктів, що особливо важливо в підлітковому віці.
- **Загальна тенденція** полягає у переході від деструктивних до конструктивних форм поведінки у конфліктних ситуаціях.

Отримані результати підтверджують ефективність впровадженої програми соціальної профілактики. Вона сприяла розвитку конструктивних моделей конфліктної поведінки серед підлітків, зниженню рівня агресії та напруженості у взаємодії, формуванню позитивних соціальних установок і навичок ефективного спілкування. Зважаючи на отримані показники, програму доцільно впроваджувати в практику шкільної профілактики з метою гармонізації міжособистісних стосунків та зменшення ризику соціального відчуження й безпритульності.

Висновки до третього розділу

Досліджено проблему конфліктної поведінки серед підлітків як одну з актуальних соціально-психологічних проблем сучасного шкільного

середовища. Встановлено, що причинами підвищеної конфліктності можуть бути вікові особливості розвитку, емоційна нестабільність, криза самоідентичності, вплив однолітків, а також дефіцит комунікативних навичок.

Здійснено аналіз існуючих підходів до профілактики конфліктної поведінки та на їх основі розроблено авторську програму соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків. Програма поєднує когнітивний (теоретичний) і практичний компоненти, містить комплекс тренінгових занять з інтерактивними вправами, рольовими іграми, дискусіями та рефлексивними обговореннями. Особливістю програми стало залучення батьків і педагогічного колективу до профілактичної роботи, що дозволило забезпечити системний вплив на конфліктогенне середовище.

За результатами діагностики було сформовано експериментальну та контрольну групи, що дозволило об'єктивно оцінити ефективність запропонованої програми. Первинні результати виявили підвищений рівень конфліктності у значної частини підлітків, що підтвердило доцільність реалізації профілактичної програми.

Здійснено впровадження програми соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків, що передбачало проведення п'яти тематичних тренінгових занять із поступовим ускладненням змісту, інтерактивними методами роботи та обов'язковим рефлексивним обговоренням результатів кожного заняття. Особлива увага приділялася розвитку навичок саморегуляції, емоційного самоконтролю, ідентифікації конфліктів та формуванню комунікативної компетентності.

Проаналізовано динаміку змін у поведінці підлітків в процесі реалізації програми. За результатами моніторингу відзначено позитивні зрушення в експериментальній групі: знизився рівень агресивності та імпульсивних реакцій, покращилися комунікативні навички, підвищилася емоційна стійкість та здатність до співпраці. Значна частина учасників засвоїла конструктивні способи вирішення суперечок та почала використовувати їх у реальному житті.

Виявлено, що найбільш ефективними формами роботи були рольові ігри, вправи на емпатію та «Я-повідомлення», які дозволили підліткам безпечно моделювати конфліктні ситуації та шукати прийнятні шляхи їх розв'язання. Важливою складовою профілактичної роботи стало інформування батьків про особливості конфліктної поведінки підлітків і способи її профілактики в домашньому середовищі.

Підсумовуючи, встановлено, що запропонована програма соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків є ефективною, оскільки сприяє зниженню рівня конфліктності, покращенню емоційного клімату в колективі, розвитку соціальних навичок, формуванню відповідальної поведінки та культури спілкування. Результати експериментальної роботи підтверджують доцільність її подальшого використання в практиці соціально-педагогічної діяльності закладів освіти.

ВИСНОВКИ

1. Розглянуто теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків. Серед основних причин конфліктності підлітків виокремлено недостатній рівень саморегуляції, несталу самооцінку, потребу в самоствердженні, суперечності у стосунках з дорослими та ровесниками, а також вплив зовнішніх чинників – сімейного оточення, школи, медіапростору. В умовах соціального тиску, браку розуміння чи підтримки ці чинники можуть сприяти загостренню конфліктних ситуацій. Конфліктна поведінка в підлітковому віці є багатофакторним і динамічним явищем, що потребує глибокого вивчення та комплексного підходу з боку фахівців соціальної сфери. Створення сприятливого соціального середовища, розвиток навичок конструктивної взаємодії та підтримка психоемоційної стабільності є важливими умовами гармонійного особистісного становлення підлітків.

2. Охарактеризовано форми та методи соціально-педагогічної профілактики конфліктів серед підлітків. Досліджено, що соціально-педагогічна профілактика конфліктів у підлітковому середовищі передбачає використання низки форм і методів, серед яких особливе місце посідають профілактично-просвітницька діяльність, педагогічне консультування, шкільна медіація, рольові ігри, організація дозвілля та взаємодія з родиною. Доведено, що саме поєднання цих форм і методів дозволяє формувати в підлітків навички конструктивного спілкування, емоційного самоконтролю, а також знижувати рівень агресивності та конфліктності. Групові форми роботи в соціально-педагогічній профілактиці конфліктів мають значні переваги завдяки створенню відкритої атмосфери, спільному пошуку рішень та розвитку соціальних навичок. Обґрунтовано, що інтерактивні методи, зокрема тренінги та рольові ігри, є ефективними інструментами формування в учнів навичок конструктивного спілкування та вирішення конфліктів.

3. Здійснено емпіричне дослідження рівнів схильності до конфліктної поведінки серед підлітків. За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що переважна більшість підлітків демонструє

середній рівень схильності до всіх типів конфліктної поведінки, що є характерною ознакою вікового етапу становлення соціальної взаємодії. Найбільш вираженими конструктивними формами взаємодії виступають співпраця та компроміс, що свідчить про позитивну тенденцію до вироблення навичок конструктивного вирішення конфліктів та врахування позицій інших. Водночас, виявлений високий рівень суперництва та уникнення у значній частині підлітків вказує на наявність потенційних ризиків розвитку агресивної поведінки, домінування у спілкуванні чи, навпаки, відхід від вирішення проблемних ситуацій, що може впливати на психологічний комфорт і соціальний клімат у підлітковому середовищі.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено програму соціально-педагогічної профілактики конфліктної поведінки серед підлітків, що передбачало проведення п'яти тематичних тренінгових занять із поступовим ускладненням змісту, інтерактивними методами роботи та обов'язковим рефлексивним обговоренням результатів кожного заняття. Особлива увага приділялася розвитку навичок саморегуляції, емоційного самоконтролю, ідентифікації конфліктів та формуванню комунікативної компетентності. Проаналізовано динаміку змін у поведінці підлітків в процесі реалізації програми. За результатами моніторингу відзначено позитивні зрушення в експериментальній групі: знизився рівень агресивності та імпульсивних реакцій, покращилися комунікативні навички, підвищилася емоційна стійкість та здатність до співпраці. Значна частина учасників засвоїла конструктивні способи вирішення суперечок та почала використовувати їх у реальному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоровайна, О. В. (2010). Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці (дисертація доктора педагогічних наук, Інститут проблем виховання НАПН України). Київ.
2. Близнюкова, О. М. (2010). Психологічний аналіз чинників кризи підліткового віку. *Проблеми сучасної психології*, (8), 66–75.
3. Вайнола, Р. Х. (2008). Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика: Навчальний посібник / за ред. проф. С. О. Сисоєвої. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 134 с.
4. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 3. С. 90-94.
5. Данильченко, Н. О., & Сімбірцова, О. О. (2014). Особливості конфліктної поведінки у підлітковому віці. У *Актуальні питання сучасної психології: матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених* (с. 229–233). Суми.
6. Дубчак, О. М. (2020). Конфлікти в підлітковому середовищі: особливості діагностики та шляхи подолання. Житомирський державний університет.
7. Друзь, О., Родченко, Л., & Черненко, І. (2022). Теоретичні підходи до дослідження конфліктів в організації. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*, (3(56)), 51–60.
8. Дужій, К. І. (2024). *Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків: навчально-методичний посібник*. Умань: Факультет соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/03/Дужій-К.І..pdf> (дата звернення: 10.12.2024)
9. Дурняк, Л. А. (2013). Шкільна медіація як засіб вирішення конфліктів серед підлітків. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, (5), 191–200.

10. Демченко, Т. В. (2015). Формування толерантної поведінки підлітків у ситуаціях конфлікту. Харків: Основа.
11. Єременко, О. (2016). Дослідження самооцінки дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, (6), 40–44.
12. Журавель, Т. В. (2013). Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. У О. В. Безпалько (Заг. ред.), *Соціальна педагогіка: навчальний посібник*. С. 85–101.
13. Калька, Н., & Ковальчук, З. (2020). *Практикум з арт-терапії: навчально-методичний посібник*. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС. 232 с.
14. Коломоєць, І. В. (2024). Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків у шкільному середовищі (кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 231 "Соціальна робота: соціальна педагогіка"). Запорізький національний університет. 56 с.
15. Конфлікт. (н.д.). *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-3235> (дата звернення: 10.12.2024)
16. Конфлікти між батьками і дітьми. Новини громади. Офіційний вебсайт Бобровицької міської ради. URL: <https://bobrovycka-gromada.gov.ua/news/> (дата звернення: 10.04.2025).
17. Конфліктологічний тренінг: спрямовуємо учасників на пошук рішення, яке задовольнить вимоги всіх сторін. *Основа*. URL: <https://osnova.com.ua/konfliktologichniy-trening-spryamovuemou-chasnikiv-na-poshuk-rishennya-yake-zadovolnit-vimogi-vsikh-storin/> (дата звернення: 01.02.2025).
18. Концепція превентивного виховання молоді. Соціально-педагогічна профілактика (первинна профілактика). URL: <https://www.example.com/concept-preventive-education> (дата звернення: 11.03.2025).
19. Котляр, Л. І., & Дмитрієва, Т. І. (2023). Проблема міжособистісних конфліктів у підлітковому віці. *Головний редактор*, (3), 275.

20. Кравченко, А. Ю. (2022). Конфлікт як соціально-психологічне явище в освітньому середовищі. Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки.
21. Куниця Т. Ю., Проблема конфліктів у шкільному колективі. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0LOdQPMAAAAJ&citation_for_view=0LOdQPMAAAAJ:UebtZRa9Y70C (дата звернення: 11.03.2025).
22. Лисенко, С. О. (2012). Конфлікт як проблема психології. *Проблеми сучасної психології*, (18), 457–466. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/issue/view/2460> (дата звернення: 21.12.2024)
23. Лях, Т. Л., Журавель, Т. В., & Снітко, М. А. (2016). «Будуємо майбутнє разом»: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді. ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ».
24. Литвин, І. В. (2021). Превенція конфліктів у шкільному середовищі: програма соціально-педагогічного супроводу. Київ: Педагогічна думка.
25. Матохнюк, Л. О., & Шпортуни, О. М. (2020). Психологічні особливості прояву тривожності у підлітковому віці. *Габітус*, (19), 157–163.
26. Мірошниченко, Л. П. (2020). Тривожність підлітків: причини, прояви та корекційна робота. Психологія і суспільство.
27. Мельничук, В. О., Андрєєнкова, В. Л., & Калашник, О. А. (2019). Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Київ: Агентство «Україна». journals.vnu.volyn.ua+2 **Академічні** [Тексти](http://journals.vnu.volyn.ua+2) [України+2journals.vnu.volyn.ua+2](http://journals.vnu.volyn.ua+2) (дата звернення: 16.01.2025).
28. Нагорна А. М., Беспалько В. В. (2003). Профілактика наркоманії серед підлітків: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (2-ге вид., доповн.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА.
29. Особливості підліткового віку. (н.д.). КЗ «Колоденська гімназія». URL: <https://koloschool6.e-schools.info/pages/osoblivost-pdltkovogo-vku> (дата звернення: 21.05.2025)

30. Петрінко, В. С. (2020). *Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці: навчальний посібник*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла».
31. Поліщук, М. Я. (2014). Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, (65), 134–139.
32. Сикиш, І. (2023). *Соціально-педагогічна робота щодо вирішення проблеми конфліктності у підлітковому віці: Конкурсна наукова робота* (с. 19). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10264/Сикиш%20Інна.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.01.2025).
33. Станішевська В. І. Використання Арт-терапевтичних методів подолані внутрішньоособистісних конфліктів у підлітковому віці. *ГРААЛЬ НАУКИ*. Вип. 1. 2021. С. 437-440.
34. Суспільне. Новини. (2023). За матеріалами соціологічного дослідження. URL: <https://suspilne.media/archive/2023/12/31/> (дата звернення: 10.12.2024)
35. Тарасюк Б., Кордунова Н. Особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/21/61/467> (дата звернення: 10.04.2025).
36. Тимчик, М. В. (2014). Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць, 18(2), 313–321. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
37. Тихонькова, І. С. (2017). Вікові особливості старших підлітків у вихованні самоствердження засобами спортивно-ігрової діяльності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 21(2), 290–302.

38. Український інститут розвитку освіти, & UNICEF. (2022). *Освіта з урахуванням конфлікту: концепт та підходи*. 25 с.
39. Файдюк, О. В. (2015). Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. *Наукові здобутки студентів Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти*, (2(4)). URL: studscientist.kubg.edu.ua (дата звернення: 16.01.2025).
40. Штучний інтелект. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення: 16.03.2025).
41. Юношев, Ю. О. (2023). Соціально-педагогічні умови профілактики шкільних конфліктів як напрям формування безконфліктного суспільства: кваліфікаційна робота. Бердянськ: БДПУ. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/683873db-953e-4607-acda-2482587f738a/content> (дата звернення: 10.01.2025).
42. Ukrainian Voice. ChatGPT Custom GPTs. URL: <https://chatgpt.com/g/g-69HnvSsrn-ukrainian-voice> (дата звернення: 10.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика схильності до конфліктної поведінки Методика К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної)

Мета: визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

Опис методики

На ранніх етапах вивчення конфліктів широко використовувався термін «вирішення конфліктів», який має на увазі, що конфлікт можна і необхідно розв'язувати або елімінувати. Таким чином, метою вирішення конфліктів був деякий ідеальний безконфліктний стан, де люди працюють в повній гармонії.

Однак, останнім часом ставлення фахівців до цього аспекту дослідження конфліктів істотно змінилося. Це викликано, на думку К.Томаса, двома обставинами: усвідомленням марності зусиль з повної елімінації конфліктів, а також підтвердженням наявності позитивних функцій конфліктів. Звідси, згідно з підходом К.Томаса, наголос повинен бути перенесений з елімінування конфліктів на управління ними. Тому, автор вважає за потрібне сконцентрувати увагу на таких аспектах зміни конфліктів: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них є більш продуктивними або деструктивними; яким чином можна стимулювати продуктивну поведінку.

Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях, К.Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту) і напористість (для якої характерний акцент на захисті власних інтересів). Відповідно цим двом вимірам, автор виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;
- 2) пристосування — на протипагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;

- 3) компроміс;
- 4) уникнення — відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;
- 5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.



П'ять способів регулювання конфліктів за К.Томасом

К.Томас вважає, що при уникненні конфлікту жодна з сторін не досягає успіху. При таких формах поведінки, як конкуренція, пристосування і компроміс, або один з учасників виявляється у виграші, а інший програє, або вони обидва програють, оскільки йдуть на компромісні поступки. І тільки в ситуації співпраці обидві сторони виявляються у виграші. У своєму опитувальнику з виявлення типових форм поведінки К.Томас описує кожний з п'яти наведених можливих варіантів 12 судженнями про поведінку індивіда в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони згруповані в 30 пап. Тест можна використати в груповому варіанті, як в поєднанні з іншими тестами, так і окремо.

Інструкція. У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Типова карта методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.
 - Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я стараюся звернути увагу на те, з чим ми обидва не згодні.
2. А. Я стараюся знайти компромісне рішення.

Б. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. зазвичай я настійливо прагну добитися свого.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.

4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.

Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.

6. А. Я намагаюся уникнути виникнення прикросів для себе.

Б. Я намагаюся добитися свого.

7. А. Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.

Б. Я вважаю за необхідне в чомусь поступитися, щоб домогтися іншого.

8. А. зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

Б. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

Б. Я роблю зусилля, щоб домогтися свого.

10. А. Я твердо прагну досягнути свого.

Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

12. А. Часто я намагаюся не займати позицію, яка може викликати суперечки.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

13.А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.

Б. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

15. А. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

Б. Я стараюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

16. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. А. зазвичай я наполегливо стараюся домогтися свого.

Б. Я стараюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.

18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

19. А. Я, насамперед, стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання.

Б. Я стараюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.

20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

Б. Я стараюся знайти найкраще поєднання вигравів і втрат для нас обох.

21. А. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.

Б. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми.

22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

Б. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.

Б. Я стараюся переконати іншого прийти до компромісу.

25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

Б. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.

26. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Часто уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.

Б. якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28. А. зазвичай я настійно прагну добитися свого.

Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай стараюся знайти підтримку у іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли домогтися успіху.

Обробка даних:

Пита ння	Суперн ицтво	Спів праця	Ком промiс	Уник нення	Пристаосу вання
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
II		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б

28	A	Б			
29			A	Б	
30		Б			A